

Sobre la presència de sant Agustí als Països Catalans

JAUME MEDINA
Universitat Autònoma de Barcelona

L'any passat, mentre redactava la introducció al tractat agustinianà sobre *La Trinitat*, un dels tres grans cims de la imponent producció del bisbe d'Hipona, que, responent a l'encàrrec del director de la col·lecció de "Textos Filosòfics", d'aparició regular a Barcelona d'ençà de 1981, jo havia acabat de traduir a finals de 1999, vaig improvisar uns *Apunts sobre la presència de sant Agustí als Països Catalans*. Fins al present, ningú no s'ha ocupat de resseguir el rastre de les empremtes deixades pel gran africà, llum de l'Església i pare d'Occident, damunt l'àmbit cultural català, tot i que la seva presència, abundant, espaiosa i fructífera, és constatable des dels mateixos temps de la vida de l'autor de les *Confessions*. Ara, al cap d'un any de la redacció d'aquelles breus *Notes*, amb la recollecció de força més material, estic en disposició d'oferir una visió bastant més completa d'aquest important apartat de la història de la nostra cultura.

Bé que hi ha testimonis de les relacions mantingudes per Agustí (Tagaste, 354 - Hipona, 430) amb Consenci, autor de la Tarraconense establert a les Balears,¹ i, doncs, és força probable que algunes de les seves obres fossin presents en la nostra terra ja en vida del bisbe d'Hipona, tanmateix no n'hi ha testimonis evidents fins al segle VI-VII, en què s'ha pogut deduir que fou elaborat a La Seu d'Urgell un manuscrit que conté les *Enarrationes in Psalmos*, d'altra banda el manuscrit més antic dels coneguts d'origen català.² Segons el testament dictat el 28 de

---

¹ Veg. Consenci, *Correspondència amb sant Agustí*, edició i traducció a cura de J. Amengual, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1987 i 1991.

² Veg. Jesús Alturo, «Els tipus d'escriptura a la Catalunya dels segles VIII-X», dins *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX i X)*, Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1999, 312.

març del 839, el bisbe Sisebut d'Urgell llegava al monestir de Santa Maria de Tavernes dos exemplars del *De Trinitate*.³ Probablement d'origen gironí i datable entre 870-880 és un foli amb un fragment del *Liber de dono perseuerantiae*, el testimoni més antic fins ara conegut d'aquest llibre que era també present a les terres valencianes durant el segle XIV.⁴ Així mateix hi ha notícies que Guillem Ramon, jutge, sagristà i cabiscol de Vic i abat d'Àger, nebot del famós Ermemir Quintilià (mort després del 1081), deixà una biblioteca molt rica en autors clàssics, heretada en part del seu oncle; entre els llibres que donà a la seu de Vic, hi ha un *De Trinitate*. Sabem també que els grans pares de l'Església, entre els quals es troben Agustí, Jeroni, Ambròs i Cassiodor, eren ben coneguts a Ripoll a la darrerria del segle IX.⁵ A l'*Inventari dels llibres de Ripoll del temps d'Oliba* (1047 i següents), hi figuren: *Confessiones*, *Liber de Trinitate*, *Liber de natura boni*, *Doctrina christiana*, *Registrum Augustini*, *Augustinus II*, *Porphirium et Augustini*, *Commentum Boetii super Augustinum uel Aristotelem*, *Augustinum de doctrina christiana*, *et altercationem Athanasii et Arrii*.⁶ L'obra d'Agustí fou molt llegida durant l'edat mitjana a Catalunya des dels seus mateixos orígens i conegué la seva màxima difusió durant el segle XII, al qual pertany l'únic manuscrit conservat de l'escriptori de Sant Pere de Rodes, que conté el *Tractatus in Iohannem*.⁷ Possiblement també d'origen català és un manuscrit amb el

³ Veg. Jesús Alturo, «Manuscrits i documents llatins d'origen català del segle IX», dins *Symposium internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*, vol. 1, Barcelona, 1991, 279.

⁴ Veg. Jesús Alturo, «Un manuscrito del Liber de dono perseuerantiae de Agustín copiado en Gerona en torno al decenio 870-880», dins *Studia in codicum fragmenta*, Bellaterra, 1999, 198-201.

⁵ Veg. Anscari M. Mundó, *Obres completes*, vol. I [=Catalunya. 1. De la romanitat a la sobirania], Barcelona, 1998, dins el capítol: *La cultura i els llibres [A Catalunya, segles VIII a XII]*, 470.

⁶ Veg. Eduard Junyent i Subirà, *Diplomatari i escrits de l'abat i bisbe Oliba*. A cura d'Anscari M. Mundó, Barcelona, 1992, 398-400.

⁷ Veg. Jesús Alturo, «Un manuscrit du scriptorium de Sant Pere de Rodes (Catalogne): le "Tractatus in Iohannem" de saint Augustin», dins *Studia in codicum fragmenta*, Bellaterra, 1999, 132-139. Altrament, Anscari M. Mundó, «La cultura artística escrita a la Catalunya dels segles IX-XII», dins *Catalunya romànica. Introducció a l'estudi de l'art romànic català*, vol. I, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1994, 139, diu: «Els únics testimonis certs pervinguts fins avui de l'escriptori de Rodes són uns fragments del segle XII del comentari de sant Agustí in Iohannem, un altre fragment de Trinitate i un tercer, comentari al Gènesi [Barcelona,

De ciuitate Dei conservat actualment al British Museum.⁸ D'entre els nombrosos manuscrits amb obres de sant Agustí existents al nostre país, esmentarem només els de Vic: unes *Homiliae Sancti Augustini super Iohannem* del segle XI, unes *Epistolae Beati Augustini*, de finals del segle XII, un manuscrit amb *De ciuitate Dei*, del segle XIV, i un altre manuscrit, també del segle XIV, amb diverses obres del bisbe d'Hipona. Del segle XIV és un manuscrit del *De ciuitate Dei* comprat per Felip de Malla a Avinyó, que es conserva així mateix a l'Arxiu Episcopal de Vic.

Tenim diversos testimonis de la presència de les obres d'Agustí en les biblioteques barcelonines del segle XIV.⁹ Així, entre els llibres que Jaume de Vallseca, llicenciat en lleis, rebé del difunt Ramon Vinader, s'hi troben l'*Admonitio per quam ostenditur quod bonum sit lectionem diuinam legere*¹⁰ i l'*Enchiridion ad Laurentium*,¹¹ entre els llibres que posseïa Pere Vidal, escrivà del rei i ciutadà de Barcelona, hi figura un *Sermó*;¹² entre els llibres que Ponç de Gualba, bisbe de Barcelona, donà a l'Església de Barcelona i a la mensa episcopal hi ha unes *Enarrationes in Psalmos*,¹³ i, entre els llibres que tingué Mateu Adrià (mort el 1364), protonotari de Pere el Cerimoniós, n'hi ha un de sant Agustí.¹⁴

ACA, cod. Frag. 319, segle XII, i 238, segle XIII], els quals, tot i l'aparença ben digna, són només una engruna del conjunt bibliogràfic de la casa».

⁸ Veg. Pere Bohigas, *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, 1985, 54-56. Es tracta del manuscrit Egerton 2905, procedent de la col·lecció Phillips, que entrà al British Museum en 1911. Bohigas diu: «El Catàleg d'Addicions de 1911-1915 (p. 420) el dona per espanyol; a nosaltres ens sembla que també podria ésser català, car la seva lletra és semblant a la dels nostres manuscrits del s. XII. En canvi no recordem haver trobat l'estil de la caplletra miniaturada del primer foli».

⁹ Veg. Josep Hernando, *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XIV*, Barcelona, Fundació Noguera, 1995.

¹⁰ Hernando, *Llibres i lectors*, ob. cit., 287 (inventari de Barcelona, 8 de novembre de 1356): «[78] Item, *Admonitio beati Augustini*, qui incipit: 'Propicio Christo' et cetera».

¹¹ Hernando, *Llibres i lectors*, ob. cit., 287 (inventari de Barcelona, 8 de novembre de 1356): «[77] Item, *Enchiridion beati Augustini*».

¹² Hernando, *Llibres i lectors*, ob. cit., 306 (inventari de Barcelona, 5 d'agost de 1390): «[57] Item, un quern de paper ab cubertes de una carte, apellat *Sermó de Sent Augustin*».

¹³ Hernando, *Llibres i lectors*, ob. cit., 108 (inventari de Barcelona, 20 de desembre de 1333): «[6] Item, librum nostrum beati Augustini *Super Salmum*, scriptum in tribus uoluminibus».

¹⁴ Veg. Jordi Rubió i Balaguer, *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència*, Barcelona, 1964, 25: «La referència a l'inventari de la llibreria del protonotari de Pere el Cerimoniós, Mateu Adrià, la dec a Joan Ainaud, el qual fa anys

També és documentada aquesta presència a la Barcelona dels segles XV i XVI.¹⁵ Així, deixant de banda unes obres no identificades,¹⁶ tenim notícia dels llibres següents (alguns dels quals són apòcrifs): *Admonicions*,¹⁷ *Contra Faustum*,¹⁸ *De ciuitate Dei*,¹⁹ *De quaestionibus*,²⁰

va tenir la gentilesa de comunicar-me'l. Hi ha llibres d'història [...], llibres de medicina [...], Sant Agustí i un *liber* Isidorus».

¹⁵ Vcg. *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1533)*. Recogidos y transcritos por José Mª Madurell Marimón. Anotados por Jorge Rubió y Balaguer, Barcelona, Gremios de Editores, de Libreros y de Maestros impresores, 1995.

¹⁶ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 9 (acta de venda pública feta a la plaça de Sant Jaume de Barcelona pel beneficiat de Vic Pere Mateu d'uns llibres religiosos pertanyents a l'herència del canonge de Vic Guillem de Vic, 23 de gener i 12 d'abril de 1477): «[13-14]. Ço és un libre en paper cubert de cuyro lehonat de forma menor, en lo qual són los hymnes e hun sermó de Vita Christi, un tractat molt petit de sent Agostí no acabat...»; 406 (inventari autògraf fet per Pere Posa dels llibres que posseïa a la seva botiga i a casa seva, 2 de març de 1506): «[109] Augustinus...»; p. 417 (inventari de la llibreria de l'escrivà reial Nicolau Pere, 14 de març-12 de maig de 1506): «[14]. Item altre libre de forma de quart de full de paper de stampa, ab posts de fust, cornat a la ytaliana, de cuyro vermell, ab dos gaffets e tancadors, ab parxe de ceda verda, en què són las opúscules del benaventurat sanct Agostí».

¹⁷ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 547 (inventari dels llibres deixats a la seva mort per madona Paula, muller del notari de Barcelona Antoni Vinyes. 20 de desembre de 1513): «[1]. Item un libre scrit en pergami de letra de ploma grossa ab cubertes de posts cubertes de cuyro vermell ab dos gaffets de lautó intitulat: Admonicions de sanct Agostí».

¹⁸ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 341 (memorial dels llibres que el notari Pere Miquel Carbonell encarregà que el llibreter Riera comprés a la fira de Lió. 8 d'abril de 1501): «[1] Augustinus contra Faustum».

¹⁹ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 186 (el barreter de Barcelona Jaume Armanter ven al notari Pere Miquel Carbonell i a la seva esposa Eulàlia, un violari i dona com a garantia diversos llibres impresos i manuscrits. 14 d'abril de 1494): «[1] Primo un libre d'estampa apellat Augustinus de Ciuitate Dei, ligat ab posts»; p. 224 (inventari dels llibres del jurista Lluís Lull, formulat a la seva mort. 28 d'abril-6 de juny de 1496): «[16]. Item altre de la dita forma, ab posts, ligat a la ytaliana, scrit en paper, ab stampa: Augustinus, de Ciuitate Dei»; p. 230 (inventari fet pel doctor en lleis Cristòfor Faner dels llibres i altres béns que li foren donats pel seu difunt pare Joan, notari i escrivà del Consell de la Ciutat de Barcelona. 21 de setembre-18 d'octubre de 1514): «[12]. Item un altre libre de stampa, ab les cubertes de posts folrades de cuyro vermell, ab sos tancadors, apellat Augustinus de Ciuitate Dei cum comento».

De Trinitate,²¹ *Libellus meditationum*,²² *Meditacions*,²³ *Opuscula*,²⁴ *Quarta pars*,²⁵ *Sermones ad haereticos*²⁶ i *Soliloquium*.²⁷ Així mateix

²⁰ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., p. 62* (el 20 de juny de 1472 la vídua del marxant Melcior Mates vengué al marxant Francesc Alegre un *De quaestionibus*).

²¹ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 272 (els llibreters Gaspar Mir i Antoni Vernet compren a Pere Posa una partida de llibres, baldés, pergami, dues premses i un teler per a enquadrar llibres. 28 de març de 1498): «[42] Augustinus de Trinitate, II»; p. 599 (inventari dels llibres deixats a la seva mort pel mestre en teologia Joan Comte, beneficiat de la catedral. 7 d'abril de 1519): «[21]. Item hun libre de stampa, ab cubertes de pregami, apellat Augustinus de Trinitate».

²² Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 712 (inventari dels llibres del beneficiat de la catedral Antoni Fonoll. 27 de maig-12 de juliol de 1530): «[64]. Item hun altre libre apellat Libellus meditationum sancti Augustini ab cubertes de posts, scrit de stampa.» Altrament, diu Jordi Rubió: «M'hauria agradat de poder presentar una biblioteca predominantment religiosa, el propietari de la qual hagués pogut conèixer sant Ignasi. La unió d'ambdues circumstàncies es fa difícil en el material de què dispenso. Esmentaré, tanmateix, la d'Antoni Fonoll, beneficiat de la Seu, mort pel maig del 1530. Va deixar una setantena de volums de teologia i filosofia principalment. Contenia la Bíblia amb les 'postillae' de Nicolau de Lira, i el Nou Testament, d'Erasme, obres de sant Gregori, sant Jeroni, sant Agustí, sant Cebrià i sant Tomàs. Els comentaris al *Liber Sententiarum*, de Scott, Biel, Ioannes de Magistris i Vorilongus. Obres de filosofia de Scott, Buridan, Burleigh, Tartaretus, Dorph, Ioannes Maior. Entre els predicadors, Hérolt, Michael Carcano i Robertus de Licio. No és la llibreria d'un asceta» (Jordi Rubió i Balaguer, «Notes sobre els llibres de lectura espiritual a Barcelona des de 1500 a 1530», dins id., *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència*, Barcelona 1964, 117).

²³ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 226 (inventari dels llibres del jurista Lluís Lluç, formulat a la seva mort. 28 d'abril-6 de juny de 1496): «[49]. Item altre de la forma menor, ab cubertes de pergami, scrit en paper d'estampa, apellat les Meditacions de sant Agustí»; i ibid., 687 (llista, amb els preus, dels llibres que Joan Bages havia venut dels que el 1524 li lliurà en comissió Joan Trinxer, llibreter, tutor de la seva néta Elionor, dels quals firma Bages reconeixement de deute. 27 de febrer de 1527): «[72]. 2 Meditaciones Agustini... IIII sous.»

²⁴ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 417 (inventari de la llibreria de l'escrivà reial Nicolau Pere. 14 de març-12 de maig de 1506): «[14]. Item altre libre de forma de quart de full de paper de stampa, ab posts de fust, cornat a la ytaliana, de cuyro vermell, ab dos gaffets e tancadors, ab parxe de ceda verda, en què són las opuscles del benaventurat sanct Agostí»; ibid., 502 (inventari dels llibres del ciutadà barceloní Felip de Ferrera. 26 de setembre-10 de novembre de 1509): «[12]. Item altre libre de stampa, deslligat, apellat Opuscula Augustini.» Altrament, a la llista dels llibres que deixà a la mort el noble Simó Benet

apareixen unes *Oracions de Sant Agustí*.²⁸ En aquesta època, sant Agustí i sant Jeroni eren els pares més freqüents a les biblioteques dels

de Clariana i de Seva, datada el 15 d'octubre de 1520, hi figuren també uns *Opuscula beati Augustini* (Rubió i Balaguer, «Notes sobre els llibres de lectura...», ob. cit., 120 i 124).

²⁵ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 441 (memorial dels llibres continguts en quatre caixes que el cavaller sicilià Jaume Rizo lliurà a l'arquebisbe de Tarragona, Gonzalo Fernández de Heredia, de part d'Antonio La Rosa. 27 d'agost de 1506): «[57]. Ítem 4º pars Augustini.....1 vol.».

²⁶ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 407 (inventari autògraf fet per Pere Posa dels llibres que posseïa a la seva botiga i a casa seva. 2 de març de 1506): «[218]. Sermones Augustini ad here[ticsos].».

²⁷ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 164 (inventari dels llibres deixats a la seva mort per Antoni Jaume Çà-Pila, ciutadà de Barcelona. 30 de juliol-13 d'agost de 1492): «[23]. Ítem altra libre en paper de forma petita, en lo qual és lo Soliloqui de Sanct Agustí, en llatí e altres obres, ab posts cubertes de cuyro vermell picades. E finex en la primera pàgina de la primera carta: 'Thomas de Aquino'. E comensa en la derrera carta: 'libera vult'.» Vegeu, a més, Rubió i Balaguer, «Notes sobre els llibres de lectura...», ob. cit., 117-118: «Em referiré també a la llibreria d'un "ciutadà honrat" de Barcelona que portava el cognom d'una família que va estar relacionada amb sant Ignasi: Antoni Jaume Çà-Pila, mort el 1492. Al costat d'obres literàries en vers i en prosa, surten llibres de lectura piadosa d'Eiximenis, Joan de Galcs, Domènico Cavalca, fra Joan Romeu (el comentari d'Innocenci III), *Miracles de la Verge*, *Diàlegs* de sant Gregori, unes *Visions de Santa Constança*, els *Dialogi* de Pedro Alfonso, un *Libre de Sancts Pares*, el *Flos Sanctorum*, *Soliloquis* de sant Agustí i *Meditacions* de sant Bernat, en llatí, *Ammonició de Sanct Brun*, en la mateixa llengua, etc. No hi faltaven llibres d'hores i d'oracions. També hi havia un volum d'una Bíblia en català, que fou lliurat als Inquisidors».

²⁸ Madurell i Rubió, *Documentos para la historia de la imprenta...*, ob. cit., 151 (els llibreters Gaspar Mir i Antoni Vernet compren a Pere posa una partida de llibres. 28 de març de 1498): «[22] Oracions de Sant Agustí, XXIII». Altrament, Jordi Rubió i Balaguer («Notes sobre els llibres de lectura...», ob. cit., 123) diu que «les *Oracions de sant Agustí* surten a inventaris de llibreria tant l'any 1506 com el 1538 i no pas en poca quantitat»; i afegeix (p. 128): «Sobre les oracions, i en especial les d'algun caràcter supersticiós, esmento l'oblit de no esmentar la secció d'*Oraciones apócrifas* al *Catálogo de obras en lengua catalana*, de M. Aguiló (Madrid 1927, pp. 167-184) on són publicats textos del segle XV relacionats amb l'*oració de Sant Agustí* (figura també a les *hores* de Colom [=Llibre d'Hores, edició de Germà Colom, Barcelona, Els Nostres Clàssics, 1960]). Cf. sobre ella, ms. 363 de la Biblioteca de Catalunya a la fi de la llegenda de la dona enterrada viva». Una d'aquestes oracions es troba en el *Ms. Canon Liturg.* 251 (segona meitat del segle XIV) de la *Bodleian Library* d'Oxford, descrit per Pere Bohigas, *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, 1985, 23; en el f. 209 r hi ha l'«Oració de Sant Agustí *O dulcissime domine*»; després diu: «[f. 227 v] 'Acabada es la oració desus dita e qui aquesta dira ab gran deuocio neguna tribulacio

particulars.²⁹ Igualment, el *De ciuitate Dei* és esmentat en el testament de Roger de Cartellà, canonge de Girona.³⁰

Els autors catalans tothora han estat familiaritzats amb les obres d'Agustí: Ramon Llull, Francesc Eiximenis, Vicent Ferrer, Antoni Canals, Isabel de Villena i altres palesen en més d'una ocasió el coneixement que en tenien.³¹ Al segle XV pertany la traducció, anònima, dels *Soliloquis*. I hi ha constància que Nicolau Quilis, també durant el segle XV, adquiria les *Retractationes*.³²

Així mateix, alguns autors catalans de producció llatina escriviren poemes sobre sant Agustí. Entre ells, són especialment remarcables el monjo montserratí Antoni Brenach, que li dedicava un dels cants (avui,

en est segle no aura ans guaynara uida perdurable en la qual uiura sens fi per omnia secula sculorum Amen'. Segueix immediatament la següent rúbrica, copiada a ratlla seguida en el manuscrit: / 'Sent Agosti aquesta oracio ascriu, / et si alcu cada dia la dira / o sobre si la por [228 r.] tara / enemich noure no li porra, / e en aquel dia no perira / en foch, ni en aygua ni de uiri mortal, / ni en batayla sobrat no sera, / e si neguna gracia a Deu demanara / enpetrada li sera e no morra / a mort soptana, et l'arma d'aquel salua sera. / Amen. Amen.' / L'oració de Sant Agustí a la qual alludeix aquesta rúbrica deu ésser la del foli 231 r. *Iuste iudex...*»

²⁹ Cf. Rubió i Balaguer, «Notes sobre els llibres de lectura...», ob. cit., 126: «No sé si tindria interès de donar ací un índex de les obres de teologia i dels escrits dels Sants Pares que es poden espigolar en els documents que utilitzo. El dia que hagin estat publicats íntegres els inventaris de la néta d'En Trinxer i, sobretot, de la vídua Riera, serà l'hora de treure'n informacions sobre el que va ésser l'utilatge bibliogràfic ofert a la nostra clerecia. Sant Agustí i sant Jeroni són els autors més freqüents a les cases particulars. Els segueix sant Bonaventura i els escrits que hom li atribueix. El rengló més nombrós, tant a les llibreries privades com a les botigues de venda, eren els sermonaris ».

³⁰ Veg. E. Mirambell Belloc, «El testamento de Roger de Cartellà y su notable biblioteca», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, xvii (1964-1965), 383-406. El testament fou atorgat davant el notari de Girona Pere Begudà, el 27 de setembre de 1466. El text referit a l'obra de què parlem diu: «*Dimitto etiam ecclesie de Burbagane iamdicte dioc. Cesaragustan. Librum meum Augustinum de ciuitate Dei uolens et disponens quod uenerabilis Antonius Andreas presbiter ipsius ecclesie dum uixerit etiam si presbiter non fuerit habeat usumfructum dicti libri tali adiecta condicione quod ipsum librum non abstrahat a popula dicte uille Burbaganen*» (ob. cit., 397).

³¹ El lector podrà trobar més informació sobre aquest concíement de l'obra de sant Agustí per part dels escriptors catalans en l'obra de Martí de Riquer, Antoni Comas, Joaquim Molas, *Història de la literatura catalana*, 11 vols., Barcelona, Ariel, 1980-1988.

³² Veg. Riquer, Comas, Molas, *Història de la literatura catalana*, ob. cit., vol. iv, 1985, 258.

tanmateix, perdut) del seu extensíssim poema *Nouem Musae*,³³ i l'humanista barceloní Jeroni Pau (mort el 1497), que compongué un *Hymnus panegyricus in festo diui Aurelii Augustini episcopi Hipponensis*.³⁴

D'altra banda les obres de sant Agustí apareixen esmentades en un gran nombre de documents mallorquins pertanyents als segles XIII-XVI. Agustí va ser un dels autors més populars en les biblioteques privades de Mallorca, segons mostra J.N. Hillgarth en la seva magna obra sobre els lectors i els llibres a la més gran de les illes Balears.³⁵ El lloc d'ordre propi del bisbe d'Hipona en popularitat és el número 9, amb 93 còpies d'obres seves (a les quals cal afegir els exemplars de les biblioteques de les cases religioses de l'illa). Els vuit autors que el precedeixen són, per ordre: Bartholus (jurista), Baldus (jurista-canonista), Ciceró, Ramon Llull, Aristòtil, Alexander Tartagnus (jurista), Nicholaus de Tedeschis (canonista) i Tomàs d'Aquino (amb 236, 215, 212, 207, 115, 103, 95 i 95 còpies, respectivament).³⁶ Tanmateix, en la llista dels teòlegs més divulgats, Agustí hi figura en el lloc número 1, amb les esmentades 93 còpies d'obres seves, que són presents a 48 biblioteques privades, de les quals 17 pertanyen a clergues i 31 a seglars, entre els quals hi ha juristes, notaris, nobles, ciutadans honorats i marxants;³⁷ i va seguit de Tomàs d'Aquino, Antoninus de Florència, Jeroni, Boeci, Bernat de Claravall, Joan Duns Escot... (amb 71, 55, 50, 47, 31 i 29 còpies d'obres seves, respectivament). Tal com remarca Hillgarth, moltes de les obres que porten el nom d'Agustí com a autor són, o bé només atribuïdes a ell o bé apòcrifes;³⁸ tanmateix, totes s'aixopluguen sota el seu nom. Són les següents: set volums que contenen les obres *Meditationes*, *Soliloquia*,

³³ Veg. Jaume Medina, *La poesia llatina de Montserrat en els segles XVI i XVII*, Barcelona, 1998, 127-332.

³⁴ Veg., Jeroni Pau, *Obres*. Edició a cura de Mariàngela Vilallonga, Barcelona, 1986, vol. II, 174-210.

³⁵ Veg. J.N. Hillgarth, *Readers and Books in Majorca 1229-1550*, 2 vols., París Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1991.

³⁶ Hillgarth, ob. cit., vol. I, 58.

³⁷ Hillgarth, ob. cit., vol. I, 102.

³⁸ És el cas, per exemple, de les referències als *Soliloquia*, una compilació anònima de començament del segle XIII atribuïda a Alcher de Claravall, probable autor del *De spiritu et anima* que trobem a Mallorca sota el títol de *De differentia spiritus et animae*; també és el cas de les compilacions pseudoagustinianes *Manuale* i *Meditationes*, i de l'obra apòcrifa *Sermones ad heremitas*, una col·lecció belga del segle XIII que tingué una gran popularitat en la baixa edat mitjana (cf. Hillgarth, ob. cit., vol. I, 105-107).

Manuale et Psalterius;³⁹ *Additiones*,⁴⁰ *Auctoritates*,⁴¹ *Confessiones*,⁴² *Contra academicos*,⁴³ *Contra Iulianum hereticum*,⁴⁴ *De ciuitate Dei*,⁴⁵ *De*

³⁹ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 768 (inventari dels béns del magnífic Joan Priam de Vilallonga, miles. 22 de febrer de 1537): «9. Item, set volums de *Sancti Augusti*, que són *Meditationes*, *Soliloquia*, *Manuale et Psalterius*, stampats en l'any MDXXV, desligats».

⁴⁰ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 641 (inventari de l'«Egregius dominus» Arnau de Sancta Cilia, canonge i sagristà de la catedral. 13 de febrer de 1510): «95. Item, altre pessa, que és tot hun volum: primo *Lectura Filini super 2° De constitutionibus decretalium*; Angelus de Aresio, *De maleficiis*; *Addiciones domini Augustini*; et *Consilia dominorum de Rotan*».

⁴¹ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 309 (Convent dels Carmelitans. Inventari dels llibres del monestir de Santa Maria del Carmel. 21 d'abril de 1441): «62. Item, un libret en pregamí, ab posts grogues, apellat *Auctoritates Augustini*; comensa: 'Abel duos genuit', e fina: 'psalmo septimo'».

⁴² Hillgarth, ob. cit., vol. II, 309 (Convent dels Carmelitans. Inventari dels llibres del monestir de Santa Maria del Carmel. 21 d'abril de 1441): «57. Item, un libra de forma gran, en pregamí, cobert de posts grogues, apellat *Liber confessionum Augustini*, cum pluribus aliis, e comensa: 'Magnus es, domine', e fina lo dit libra: 'nuptus cogitabis'; ibid., 348 (Convent dels dominicans. Inventari dels béns de l'església del monestir de sant Domènec i del seu convent. 9 de juny de 1485): «167. Item, *Liber confessionum Augustini, Soliloquiorum, Super Genesim ad litteram, De vera religione, De opere monachorum, De cura pro mortuis agenda*, et incipit: 'Magnus es Domine'; ibid., 354 (Convent dels dominicans. Comensa lo present libre, anomenat Inventari Regii Conventus Sancti Dominici civitatis Maioricarum omnium bonorum... so és de la Sachrastia, assent principal president lo reverent y devot religiós, lo Pare Rephel Castells, visitador y vicari general... 8 de maig de 1548): «55. Item, *Liber confessionum eiusdem*».

⁴³ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 707 (inventari de Tomàs Castelló, prevere, fet per la muller de Galceran Casellas, *sucrearius*, hereu de Castelló. 9 de febrer de 1523): «57. Item, hun libre de *Sancti Agosti*, apellat *Contra Academicos*, ab cubertes de pregamí».

⁴⁴ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 308 (Convent dels carmelitans. Inventari dels llibres del monestir de Santa Maria del Carmel. 21 d'abril de 1441): «45. Item, altre libre de forma gran, de pergamins, ab posts vermelles, apellat *Augustinus contra Iulianum hereticum*; comensa: 'Beatissimo', e fina lo dit libre: 'adiuuatis'».

⁴⁵ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 308 (Convent dels carmelitans. Inventari des llibres del monestir de Santa Maria del Carmel. 21 d'abril de 1441): «47. Item, altre libre de forma gran, de pergamins, ab posts negres, apellat *Augustinus, De ciuitate Dei*; comensa: 'Gloriosissimam ciuitatem Dei', precedents empero les rúbriques, e fina la darrera linia de la primera pagina: 'seruandam se', e fina lo dit libre: 'Explicit hic totum'; ibid., 348 (Convent dels dominicans. Inventari dels béns de l'església del monestir de sant Domènec i del seu convent. 9 de juny de 1485): «166. Item, *De ciuitate Dei Augustinus*, et incipit: 'Incipiunt'; ibid., 354: «51. Item, *Augustinus, De ciuitate Dei*; ibid., 354: «56. Item, *Idem, De ciuitate Dei*; ibid., 564 (inventari de

l'honorable Miquel Abellar, notari, fet per quatre dels seus fills. Novembre de 1493): «29. Item, lo *Agusti, De ciuitate Dei*, en p., s., l. e c.»; *ibid.*, 567 (id. id.): «142. Item, *Augustinus, De ciuitate Dei*, ab coment, s., no l.»; *ibid.*, 568 (id. id.): «208. Item, lo *Agusti, De ciuitate Dei*, en p.»; *ibid.*, 569 (id. id.): «234. Item, *Augustinus, De ciuitate Dei*»; *ibid.*, 584 (inventari del magnífic Ferrer Berard, *legum doctor*, fet per Francesc Miquel Berard, tutor dels fills de Ferrer Berard. 18 d'agost de 1494): «335. Item, lo Agustino, *De ciuitate Dei*, l. s.»; *ibid.*, 600 (inventari del venerable Jaume Seguí, prevere [de Pollença, habitant a la Ciutat]. 11 de desembre de 1498): «13. Item, *Augustinus, De ciuitate Dei*, stampa, en paper, ligat ab posts»; *ibid.*, 610 (inventari del venerable Onofre Canet, notari. 9 de novembre de 1502): «1. Item, hun libre, stampa, en paper, lo *Agusti, De ciuitate Dei*»; *ibid.*, 611 (inventari del venerable Joan Domènech, prevere. 1 de desembre de 1502): «16. Item, altre libre de posts, apellat *Sanct Agusti, De ciuitate Dei*»; *ibid.*, 617 (inventari del magnífic Francesc Berard, *legum doctor*. 10 de gener de 1504): «107. Item, *Sanct Agusti, De ciuitate Dei*, forma de full, stampa, cubert de pregami»; *ibid.*, 658 (inventari del magnífic Jaume Montanyans, *legum doctor* i *ciuis*, fet pel seu fill i hereu, Nicolau, *legum doctor*. 6 de novembre de 1512): «90. Item, *Augustinus, De ciuitate Dei*, desligat, de stampa»; *ibid.*, 707 (inventari de Tomàs Castelló, prevere, fet per la muller de Galceran Casellas, *sucrerius*, hereu de Castelló. 9 de febrer de 1523): «43. Item, altre libra, apellat *Augustinus, De ciuitate*»; *ibid.*, 766 (inventari del reverend senyor Francisco Net, canonge. 11 d'abril de 1536): «14. Item, un libre de stampa, dit *Augustinus, De ciuitate Dei*»; *ibid.*, 776 (inventari de l'honorable Perot Forners, marxant. 21 de gener de 1538): «1-2. Item, dos libres de stampa, cuberts de posts; lo hu és de *Sanct Agusti, De ciuitate Dei*, en toschà, l'altre en vulgar, de la Vida d'Alexandre»; *ibid.*, 777 (inventari del reverend senyor Miquel Gual, canonge. 7 de maig de 1538): «41. Item, un libre de stampa, intitulat *De ciuitate Dei Sancti Augustini*»; *ibid.*, 801 (inventari del discret Bartomeu Pau, notari): «30. Item, *Sanct Agosti, De ciuitate Dei*»; *ibid.*, 567 (inventari de l'honorable Miquel Abellar, notari, fet per quatre dels seus fills. Novembre 1493): «142. Item, *Augustinus, De ciuitate Dei*, ab coment, s., no l.»; *ibid.*, 587 (inventari del magnífic Ferrer Berard, *legum doctor*. 18 d'agost de 1494): «461. Item, lo *Agustino, De ciuitate Dei*, cum coment, d., s.»; *ibid.*, 639 (inventari de l'"egregius dominus" Arnau de Sancta Cilia, canonge i sagristà de la catedral. 13 de febrer de 1510): «44. Item, *Augustinus, De ciuitate Dei*, de stampa, de paper, cum coment»; *ibid.*, 679 (inventari del magnífic Nicolau Montanyans, *legum doctor*, fill de Jaume, fet per la seva vídua Beatriu, per a ella i el seu fill, Jaume, absent *studii causa*. 30 de gener de 1516): «244. Item, *Augustinus, De ciuitate Dei*, cum coment»; *ibid.*, 819 (inventari del magnífic Miquel de Sanct Johan, *domicellus*. 14 de juny de 1547): «4. Item, un *Augustinus, De ciuitate Dei*, gran, glosat, cubert de pregami»; *ibid.*, 537 (inventari del magnífic Lluís Çanglada, *domicellus*. 12 de desembre de 1480): «20. Item, altre libre de paper de forma de full, ab posts e cubertes vermelles, bollat, qui's fet per mossènyer *Sanct Agusti*, intitulat *De ciuitate Dei*, en vulgar.» Remarquem l'expressió "en vulgar" d'aquest darrer testimoni: això significa que es tracta d'una versió catalana.

consensu euangelistarum,⁴⁶ *De cura pro mortuis agenda*,⁴⁷ *De differentia spiritus et anime*,⁴⁸ *De doctrina christiana*,⁴⁹ *De fide et intellectu*,⁵⁰ *Flors de Trinitat*,⁵¹ *De gratia et libero arbitrio*,⁵² *De immortalitate animae*,⁵³ *De incarnatione uerbi*,⁵⁴ *De moribus ecclesiae*,⁵⁵ *De natura et gratia*,⁵⁶ *De*

⁴⁶ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 308 (Convent dels carmelitans. Inventari dels llibres del monestir de Santa Maria del Carmel. 21 d'abril de 1441): «39. Item, altre libre de forma mitgensera, en pergamins, ab posts blanques, apellat *Augustinus*, *De consensu euangelistarum*. Comensa: 'Per eosdem annos', e fina lo dit libre: 'pedes lauat'».

⁴⁷ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (esmentat *supra*, nota 42, apartat 167).

⁴⁸ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 611 (inventari del venerable Joan Domènech, prevere. 1 de desembre de 1502): «53. Item, altre libre de posts, en pregami, *Sanct Agustí*, [*De*] *diferentia spiritus et anime*». Obra pseudoagustiniana.

⁴⁹ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 309 (Convent dels carmelitans. Inventari dels llibres del monestir de Santa Maria del Carmel): «58. Item, un libra de forma migana, en pregami, cubert de posts, apellat *Augustinus*, *De doctrina christiana*, e comensa: 'Libros de doctrina', e fina lo dit libra: 'censibus ad aliorum'; ibid., 348 (inventari del Convent de Sant Domènec de la ciutat de Mallorca. 8 de maig de 1548): «170. Item, *Enchiridion Augustif[ni]*, *De doctrina christiana*, *De uera religione*, *De moribus ecclesie*, *De predestinatione sanctorum*, *De natura et gratia*, *De gratia et libero arbitrio*... et incipit: 'De proprio fidei'; ibid., 775 (inventari del venerable Berenguer Mas, prevere, beneficiat de la catedral. 3 de desembre de 1537): «5. Item, hun libre de quart de ful, cubert de posts, de stampa, que són algunas opusculas de *S. Agustí*, entre les quals són les *Meditations* y lo *Enchiridion* et *De doctrina christiana* y altres opusculas».

⁵⁰ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 728 (inventari de l'honorable i magnífic Pere Fe, *artium et medicine professor*. 14 de març de 1525): «52. *Augustinini* [*sic*] [*De*] *phide* [*et*] *intellectu*».

⁵¹ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 574 (inventari de l'honorable Miquel Abellar, notari. Novembre de 1493): «440. Item, les *Flors de Trinitat de Sanct Agustí*, pe., I». Hillgarth creu que es tracta d'una selecció del *De Trinitate*, potser en català (ob. cit., vol. I, 106).

⁵² Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (inventari dels béns de l'església del monestir de sant Domènec i del seu convent. 9 de juny de 1485): «170. Item... *De gratia et libero arbitrio*...».

⁵³ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 332 (Cistercencs de La Real. Inventari de tots els béns i rèdits del monestir de Santa Maria La Real de l'orde Cistercenc a Mallorca. 27 de març de 1386): «118. Item, a. l. paruum, *Beati Augustini*, *De* [*Im*] *mortalitate anime*, de perg. cum c. fustis».

⁵⁴ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (Convent dels dominicans. Inventari dels béns de l'església del monestir de sant Domènec i del seu convent. 9 de juny de 1485): «165. Item... *De Incarnacione uerbi*».

⁵⁵ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (id. id.): «165. Item... *De moribus ecclesie*; «170. Item... *De moribus ecclesien*».

⁵⁶ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (id. id.): «170. Item... *De natura et gratia*».

natura boni,⁵⁷ *De opere monachorum*,⁵⁸ *De patientia*,⁵⁹ *De penitentia*,⁶⁰ *De praedestinatione sanctorum*,⁶¹ *De quaestionibus ueteris et noui testamenti*,⁶² *De Trinitate*,⁶³ *De uera religione*,⁶⁴ *De uideo Deum*,⁶⁵ *De*

⁵⁷ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 308 (Convent dels carmelitans. Inventari dels llibres del monestir de Santa Maria del Carmel. 21 d'abril de 1441): «36. Item, en lo segon banch, altre libre poch, en pergamins, ab posts vermelles, apellat *Augustinus, De natura boni*; comensa: 'Liber de natura boni', e fina lo dit libre: 'secundum genologiam'; ibid., 348 (Convent dels dominicans. Inventari dels béns de l'església del monestir de sant Domènec i del seu convent. 9 de juny de 1485): «165. Item... *De natura boni*».

⁵⁸ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (Convent dels dominicans. Inventari dels béns de l'església del monestir de sant Domènec i del seu convent. 9 de juny de 1485): «167. Item... *De opere monachorum*».

⁵⁹ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 309 (Convent dels carmelitans. Inventari dels llibres del monestir de Santa Maria del Carmel. 21 d'abril de 1441): «56. Item, un libra en pregami, de forma mitgensera, apellat *Epistole Beati Augustini de pascencia, cum pluribus aliis*, e comensa: 'Quod innotus', e fina lo dit libra: 'hoc perpetua lege firmamus'».

⁶⁰ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 309 (id. id.): «61. Item, un libra en pregami, ab posts grogues, de forma gran, apellat *Liber Sancti Augustini de penitencia, cum pluribus aliis*; comensa: 'Quam sit utilis', e fina lo dit libra: 'ut possitis sustinere'». Es tracta d'una obra pseudoagustiniana.

⁶¹ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (Convent dels dominicans. Inventari dels béns de l'església del monestir de sant Domènec i del seu convent. 9 de juny de 1485): «170. Item... *De predestinatione sanctorum*».

⁶² Hillgarth, ob. cit., vol. II, 308 (Convent dels carmelitans. Inventari dels llibres del monestir de Santa Maria del Carmel. 21 d'abril de 1441): «46. Item, altre libre de forma gran, de pergamins, ab posts vermelles, apellat *Augustinus, De questionibus ueteris et noui testamenti*; comensa: 'Deus est', e fina en la darrera linia de la primera pagina: 'non cum recta', e fina lo dit libre: 'ueniamus'».

⁶³ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 308 (id. id.): «37. Item, altre libre de forma poqua, en pergamins ab posts verdes, apellat *Liber de Trinitate Sancti Augustini*, e comensa: 'De triplici causa', e fina: 'personarum pluralitate'; ibid., 348 (Convent dels dominicans. Inventari dels béns de l'església del monestir de sant Domènec i del seu convent. 9 de juny de 1485): «165. Item... *De Trinitate Augustini*'; ibid., 570 (inventari de l'honorable Miquel Abellar, notari. Novembre de 1493): «270. Item, *Sancti Augusti, De Trinitate*, c. en pr.»; ibid., 571 (id. id.): «327. Item, lo *Augusti, De Trinitate*, en pr.»; potser també és el mateix tractat el següent llibre: ibid., 574 (id. id.): «423. Item, a. li. de pe., en p., lo *Augusti, De summa Trinitate et fide catholica*»; ibid., 581 (inventari del magnífic Ferrer Berard, *legum doctor*. 18 d'agost de 1494): «173. Item, *Augustinus, De Trinitate*, de s., d.»; ibid., 643 (llibres pertanyents a Miquel Cos [o Cors], prevere. 1510): «16. *Augustinus, De Trinitate*»; ibid., 667 (inventari del venerable Gabriel Moner, prevere beneficiat de la catedral. 27 d'abril de 1514): «63. Item, un libra de forma de quart, de stampa, desligat, sens cubertes, anomenat *Aureli Augustini in libros de Trinitate*»; ibid., 827 (inventari de Gabriel

uita christiana,⁶⁶ *Enchiridion*,⁶⁷ *Enarrationes in psalmos*,⁶⁸ *Epistulae*,⁶⁹ *Epistulae super Pentateucum*,⁷⁰ *Manuale*,⁷¹ *Meditationes*,⁷² *Monitiones*,⁷³

Fàbregues, llibreter. 20 de febrer de 1550): «64. Item, un *Augustini super Trinitatis*, ligat».

⁶⁴ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (Convent dels dominicans. Inventari dels béns de l'església del monestir de sant Domènec i del seu convent. 9 de juny de 1485): «167. Item... *De uera religione*»; ibid., 348 (id. id.): «170. Item... *De uera religione*».

⁶⁵ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (id. id.): «165. Item... *De uideo Deum*».

⁶⁶ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 545 (inventari de Pere Calders, prevere i *domerius* de la catedral. 9 d'octubre de 1484): «17. Item, un libre de paper, apellat *Beati Augustini, De uita christiana*. Obra pseudoagustiniana.

⁶⁷ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 331 (Cistercencs de La Real. Inventari de tots els béns i rèdits del monestir de Santa Maria La Real de l'orde Cistercenc a Mallorca. 27 de març de 1386): «92. Item, a. I. in perg., v. *Enchiridion*, cum c. fustis»; ibid., 334 (Cistercencs de La Real. Inventari de 4 d'octubre de 1443): «14. Item, un l. ap. *Enchiridion* de sent Agosti»; ibid., 336 (Cistercencs de La Real. Inventari de 12 de juliol de 1499): «45. Item, l. *Anchiridion Sancti Augustini*»; ibid., 389 (Cistercencs de la Real. Inventari de 28 d'abril de 1502): «17. Item, un a. l., ap. *Enchiridion Beati Augustini*»; ibid., 348 (Convent dels dominicans. Inventari de 9 de juny de 1485): «170. Item, *Enchiridion Augustini*»; ibid., 348 (Convent dels dominicans. Inventari de 9 de juny de 1485): «171. Item, *Enchiridion Augustini*»; ibid., 354 (Convent dels dominicans. Inventari de 8 de maig de 1548): «57. Item, duo *Enchiridion eiusdem*»; ibid., 775 (Inventari del venerable Berenguer Mas, prevere, beneficiat de la catedral. 3 de desembre de 1537): «5. Item, un libre de quart de ful, cubert de posts, de stampa, que són algunas opusculas de *Agusti*, entre les quals són les *Meditations* y lo *Enchiridion* et *De doctrina christiana* y altres opusculas».

⁶⁸ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 308 (Convent dels carmelitans. Inventari dels llibres del monestir de Santa Maria del Carmel. 21 d'abril de 1441): «33. Item, un altre libre en pregamins, de forma gran, ab cubertas de fust verdas, apellat *Tractatus Aurelii Augustini super Psalterium*; comensa: 'Psalmus breuis', e fina la darrera linea de la primera pagina: 'petitio', e fina lo dit libre: 'seculorum. Amen'; ibid., 308 (id. id.): «34. Item, un altre libre en pregamins, de forma gran ab cubertas de posts verdas, apellat *Prima pars expositionis Sancti Augustini super Psalterium*; comensa: 'Omnis scriptura', e fina la darrera linea de la primera pagina: 'timeama', e fina lo dit libre: 'exhiget suam'; ibid., 308 (id. id.): «35. Item, un altre libre de forma gran, en pregamins, ab cubertas de posts verdas, apellat *Tertia pars expositionis Sancti Augustini super Psalterium*; comensa: 'Ecce unus', e fina la darrera linea de la primera pagina: 'infantem Deum', e fina lo dit libre: 'iudicum cogitetur'; ibid., 329 (Cistercencs de La Real. Inventari de tots els béns i rèdits del monestir de Santa Maria La Real de l'orde Cistercenc a Mallorca. 27 de març de 1386): «42. Item, a. I. *Tractatus Sancti Augustini super canticum gradum*, in perg.»; ibid., 333 (id. id.): «159. Item, aliud uolumen, *Super canticum gradum*, de perg., c. de nigro»; ibid., 337 (Cistercencs de La Real. Inventari de 12 de juliol de 1499): «65. Item, l. *Super canticum gradum*; ibid., 345 (Convent dels dominicans. Inventari dels béns de l'església del monestir de sant Domènec i del seu convent. 9 de juny de 1485): «77.

Item, *Augustinus super Psalterium*, et incipit: 'Omnis scriptura'; «78. Item, *Secundum uolumen Augustini*, et incipit: 'Psalmus iste'; «79. Item, *Tertium uolumen eiusdem*, et incipit: 'Quantum Dominus'; p. 354 (id. id.): «52. Item, *Prima pars eiusdem Super Psalterium*; «53. Item, *Secunda eiusdem super item*; «54. Item, *Tercia eiusdem super item*».

⁶⁹ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 619 (inventari del magnífic Jaume Berard, *ciuis*. 20 de març de 1504): «5. Item, *Apistola Beati Augustini* de stampa»; *ibid.*, 643 (llibres pertanyents a Miquel Cos [o Cors], prevere. 1500): «18. *Epistolae parue Augustini*; *ibid.*, 791 (inventari del magnífic Berenguer Sbert, *iurium professoris quondam*. 3 d'octubre de 1541): «14. Item, altre libre de stampa, de la mateixa forma, intitulat *Epistule Sancti Augustini*.

⁷⁰ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 309 (Convent dels carmelitans. Inventari dels llibres del monestir de Santa Maria del Carmel. 21 d'abril de 1441): «52. Item, un libre de forma gran, en pregamí, cubert de posts verdes, apellat *Epistole omnes Augustini super Pentateuchum*, e comensa: 'Domino illustri et merito', e fina en la darrera linia de la primera pagina: 'venerabili patri'; fina lo dit libra: 'legendo uiscantur'».

⁷¹ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 747 (inventari del discret Damià Thomàs, notari. 21 de maig de 1530): «8. Item, un libret intitulat *Meditaciones et Manuale et Soliloquia diui Augustini*; pel que fa al *Manuale*, es tracta d'una obra pseudoagustiniana.

⁷² Hillgarth, ob. cit., vol. II, 599 (inventari d'Antoni Arbona, prevere. 11 de desembre de 1498): «31. Item, un altre libre de stampa, ligat de posts, intitulat *Meditaciones diui Augustini*; *ibid.*, 604 (inventari del discret Alemany de Spanya, notari. 19 de febrer de 1500): «19. Item, altre libre de quart de full, da paper, de stampa, ab posts ab lo terç de pell, appellat *Meditaciones diui Augustini*; *ibid.*, 639 (inventari de l'"Egregius dominus" Arnau de Sancta Cilia, canonge i sagristà de la catedral. 13 de febrer de 1510): «48. Item, *Meditaciones diui Augustini episcopi Yponensis*, de forma manor, de stampa, en paper»; *ibid.*, 656 (inventari de l'honorable Francesc de Bernat Jacme, marxant. 3 de novembre de 1512): «28. Item, hun libre de forma de quart de full, de stampa, cubert de posts, intitulat *Meditacions de Sanct Agustí*; *ibid.*, 660 (inventari del magnífic Pere Berard. 9 de febrer de 1513): «6. Item, un libre de quart de full de forma, de stampa, cubert de posts e la mitat de pell vermella, intitulat *Meditaciones diui Agustí, episcopi Hipponensis*; *ibid.*, 700 (inventari de l'honorable i discret Antoni Nadal, notari. 24 d'octubre de 1521): «3. Item, un libre de forma de quart, de paper, cubert de posts, de stampa, intitulat *Meditaciones domini Augustini*; diu se que és de Mossèn Rafel Bonet»; *ibid.*, 706 (inventari de Tomàs Castelló, prevere. 9 de febrer de 1523): «33. Item, hun altre libra, de Sanct Agostí, anomenat *Meditaciones Augustini Augustini [sic]*, de stampa, ab cubertas de pots, nou, cuberta de pell groga»; *ibid.*, 747 (inventari del discret Damià Thomàs, notari. 21 de maig de 1530): «8. Item, un libret intitulat *Meditaciones et Manuale et Soliloquia diui Augustini*; *ibid.*, 753 (inventari del reverend senyor Gabriel Vaquer, prevere, «prior ecclesie beatissime Virginis Marie de Lucho». 27 d'octubre de 1531): «57. Primo, hun libra cubert de posts, de stampa, apellat *Meditacions de Sanct Augustí*; *ibid.*, 772 (inventari del magnífic Rafael Ballester, *iuris utriusque doctor*. 20 de juny de 1537): «93. Item, un altre consemblant libret petit, dit *Meditaciones Sancti Augustini*; *ibid.*, 775 (inventari del venerable Berenguer Mas, prevere, beneficiat de la catedral. 3 de

Quaestiones,⁷⁴ *Quaestiones Orosii*,⁷⁵ *Quaestiones LXXXIII*,⁷⁶ *Salut de la ànima*,⁷⁷ *Sermones*,⁷⁸ *Sermones ad heremitas*,⁷⁹ *Sermones de uerbis*

desembre de 1537): «5. Item, hun libre de quart de ful, cubert de posts, de stampa, que són algunas opusculas de S. Agustí, entre les quals són les *Meditations* y lo *Enchiridion* et *De doctrina christiana* y altres opusculas»; ibid., 793 (inventari del magnífic Berenguer Sbert, *iurium professoris quondam*. 3 d'octubre de 1541): «97. Item... *Meditationes diui Augustini*»; ibid., 797 (inventari de Joana Apellona, beata. 19 de desembre de 1541): «19. Item, un libre de las *Meditacions de Sanct Augusti*»; ibid., 798 (id. id.): «36. Item, altre libre, dit *Meditationes Sancti Augustini*»; ibid., 801 (inventari del magnífic Jordi Pont, *ciuis*. 30 de setembre de 1542): «3. Unes *Meditacions e Soliloquis*, de stampa, de *Sanct Agustí*»; ibid., 805 (inventari de Damià Carbó, *in artibus et medicina doctor*. 19 de desembre de 1542): «110. Item, altre libre de pregamí, apellat *Diui Augustini Meditationes*». Es tracta d'una altra obra pseudoagustiniana.

⁷³ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 333 (Cistercencs de La Real. Inventari de tots els béns i rèdits del monestir de Santa Maria la Real de l'orde Cistercenc a Mallorca. 27 de març de 1386): «169. Item, unum l. *Monicionum Beati Augustini*, de perg.». Una obra també pseudoagustiniana.

⁷⁴ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 826 (inventari de Gabriel Fàbregues, llibreter. 20 de febrer de 1500): «31. Item, *Questiones Sancti Augustini*, desligats».

⁷⁵ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (Convent dels dominicans. Inventari de 9 de juny de 1485): «165. Item *Questiones Orosii*».

⁷⁶ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (Convent dels dominicans. Inventari de 9 de juny de 1485): «165. Item... *83 questionum*».

⁷⁷ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 495 (inventari de fra Joan Mertells, ermità. 19 d'abril de 1447): «24. Item, hun altre libre en paper, ab cubertes vermeles, *De la salut de la ànima, ordonat per Sant Agustí*». Obra pseudoagustiniana.

⁷⁸ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 336 (Cistercencs de La Real. Inventari de 12 de juliol de 1499): «29. Item, a. l. de *Sermons de Sanct Agustí*»; ibid., 691 (inventari de Guillem Alberga, marxant de Gènova. 28 de setembre de 1518): «6. Item, hun altre libra, de forma de oras, cubert de posts, de cuyro leonat, apellat *Joannes Jerson, De imitatione Christi et de contemptu omnium uanitatum mundi*, y los *Sermons de Sanct Agustí*, y un tractat de *Senct Bonaventura*, de ploma»; ibid., 752 (inventari del reverend senyor Gabriel Vaquer, prevere, «prior ecclesie beatissime Virginis Marie de Lucho». 27 d'octubre de 1531): «12. Item, altre libre cubert de pregamí, de stampa, anomenat *Sermons de Sanct Agustí*»; ibid., 783 (subhasta dels béns d'una persona no identificada. 2 de març de 1540): «2. Item, un libre de mig full, de stampa, cubert de pregamí, intitulat *Sermones Sancti Augustini*, an En Jaume Fc, II s.»; ibid., 792 (inventari del magnífic Berenguer Sbert, *iurium professoris quondam*. 3 d'octubre de 1541): «28. Item... *Sermones Sancti Augustini*»; ibid., 828 (inventari de Gabriel Fàbregues, llibreter. 20 de febrer de 1550): «105. Item, uns *Sermons de Sanct Agustí*, desligat».

⁷⁹ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 611 (inventari del venerable Joan Domènec, prevere. 1 de desembre de 1502): «42. Item, altre libre de posts, apellat *Los Sermons de Sanct Agustí ad heremitas*»; ibid., 707 (inventari de Tomàs Castelló, prevere. 9 de febrer de

domini,⁸⁰ *Soliloquia*,⁸¹ *Super Genesim ad litteram*⁸² i *Super Iohannem*.⁸³ En aquests documents mallorquins, s'hi troben, encara, altres llibres indeterminats de sant Agustí, sota les indicacions de "moltes coses", "molts tractats", "*multa opera*" o bé "obres".

Són nombrosos els incunables conservats avui dia a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona:⁸⁴ un d'ells conté el *De ciuitate Dei* (Basilea, 1490); un altre, el *De Trinitate* (Basilea, 1490); dos més, les *Enarrationes in psalmos* (Venècia, 1493; Basilea, 1497); tres més, amb *Opuscula* diversos (Venècia, 1484; Argentina [Estrasburg], 1489 i 1491) i dos més

1523): «52. Item, hun libret de stampa, anomenat *Liber sarmonum Augustini ad heremitas*»; ibíd., 809 (inventari del venerable Joan Girard, prevere, beneficiat a l'església de la Santa Creu. 23 d'agost de 1543): «5. Item, altre libre xich de stampa, intitulat *Sermones Sancti Augustini ad heremitas*». Obra pseudoagustiniana.

⁸⁰ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 333 (Cistercencs de La Real. Inventari de 27 de març de 1386): «181. Item, a. l., *Sermonum Beati Augustini, De uerbis Domini*, de perg., cum c. albis»; ibíd., 334 (Cistercencs de La Real. Inventari de 4 d'octubre de 1443): «12. Item, un a. l. ap. *Augustinus, De uerbis Domini*».

⁸¹ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 309 (Convent dels carmelitans. Inventari dels llibres del monestir de Santa Maria del Carmel. 21 d'abril de 1441): «53. Item, un libre de poch en pregamí, ab posts negres, apellat *Soliloquium Augustini*, e comensa: 'Agnoscam te, domine', e fina lo dit libre: 'latificando includit'; ibíd., 329 (Cistercencs de La Real. Inventari de 27 de març de 1386): «31. Item, a l., in forma parui, *Beati Augustini*, qui incipit: 'Cognoscant te domine cognitor meus', cum c. virmilis, in perg. [Item, *Soliloquium Beati Augustini*, fol. 41 v.]; ibíd., 348 (Convent dels dominicans. Inventari de 9 de juny de 1485): «167. Item, *Liber confessionum Augustini, Soliloquiorum*»; ibíd., 747 (inventari del discret Damià Thomàs, notari. 21 de maig de 1530): «8. Item, un libret intitulat *Meditaciones et Manuale et Soliloquia diui Augustini*»; ibíd., 801 (inventari del magnífic Jordi Pont, *ciuis*. 30 de setembre de 1542): «3. Unes *Meditacions e Soliloquis*, de stampa, de *Sancti Augustini*; ibíd., 536 (inventari del magnífic Lluís Çanglada, *domicellus*): «3. Item, hun libre poquet de paper, ab cubertes verdes, vell, hon és contengut lo *Soliloquium de Sancti Augusti*, en vulgar». Val la pena de remarcar, doncs, en el darrer dels casos, que es tracta d'una traducció al català.

⁸² Hillgarth, ob. cit., vol. II, 348 (Convent dels dominicans. Inventari de 9 de juny de 1485): «165. Item... *Super Genesim ad litteram*»; ibíd., 348 (íd. íd.): «167. Item... *Super Genesim ad litteram*».

⁸³ Hillgarth, ob. cit., vol. II, 309 (Convent dels carmelitans. 21 d'abril de 1441): «60. Item, un altre libra en pregamí, de forma migana, ab cubertes verdes, apellat *Liber homeliarum et Augustinus super Iohannem*; comensa: 'In nomine domini', e fina lo dit libra: 'fiat, fiat'».

⁸⁴ Veg. *Catàleg dels incunables de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona*. Introducció, edició i índexs Jordi Torra. Catalogació Montserrat Lamarca. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1995, 11-15.

amb els *Sermones* (Basilea, 1494/1495; Pàdua, 1484). La Biblioteca Episcopal de Vic⁸⁵ en conserva també uns quants: quatre del *De ciuitate Dei* (Nàpols, 1477, Basilea, 1490, Friburg, 1494 i Florència, c. 1476-78), dos amb *Opuscula plurima* (Venècia, 1491), un amb els *Sermones* (Basilea, 1494) i un altre amb el *De Trinitate* (Friburg, 1494).

Entre les obres recollides per Palau i Dulcet i publicades a les terres catalanes, hi ha dos llibres pertanyents al segle XV. Són els següents: l'apòcrif *Aquest libre es una demanda la qual feu mossenyor sant Augusti de la verge madona santa Maria sobre lo fet d' la passio de Jesuchrist...*, que acaba: «Los presents libres ab gran diligencia corregits p un frare d' sant Franses. Lan mil. cccc. vuytanta he sis»⁸⁶ i l'*Oracio de sant Agusti*, que comença: «Si algu o alguna aura tribulacio o sera en preso o haura ira d' senyor...» i acaba: «car tu es bencit e loable e glorios p tosteps e sens fi. Amen».⁸⁷ Un de sol pertany al segle XVI, i és publicat a València: *Diui Aurelii Augustini hipponensis Episcopi Meditationes. Soliloquia. Manuale. Atque Psalterium feliciter Incipit*, que acaba: «Ad laudem cunctipotentis dei eiusque uirginis matris et diui Augustini fuit impressum presens opusculum in urbe Valentina die XXII. Februarii Anno. M.D.XXV per Ioan Ioffre».⁸⁸ Del segle XVII són els següents: *Meditaciones y Soliloquios. Manual del glorioso Dr. de la Iglesia Trad. del latin P. Ribadeneyra*, Barcelona, Honofre Anglada. Vendesc en casa de Antich Ribera librero, 1605;⁸⁹ *Las Confessiones del glorioso Dotor de la Iglesia San Agustin. Traducidas de Latin en Castellano, por el P. Pedro de Ribadeneyra, de la Compañia de Jesus*, Valencia, Por Iuan Chrysostomo Garriz, 1608⁹⁰ (una altra edició a Barcelona, Hieronymo Margarit, 1613);⁹¹ i *Los suspiros de el glorioso Doctor de la Iglesia, i Obispo S. Agustin. Hallados en la Libreria Vaticana de su Santidad en el año 1618. Que traduxo de latin en Romance... Sancho de Avila, Obispo*

⁸⁵ Veg. F. Xavier-Oliver Altés i Aguiló, i Alexandre Daydí, *Catàleg dels incunables de la Biblioteca Episcopal de Vic*, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 2000, 25-26.

⁸⁶ Antonio Palau y Dulcet, *Manual del librero hispanoamericano. Bibliografía general española e hispanoamericana desde la invención de la imprenta hasta nuestros tiempos con el valor comercial de los impresos descritos*, tom XIX, Barcelona, Librería Palau, 1967, 3 (núm. 289253).

⁸⁷ Palau y Dulcet, ob. cit., 3 (núm. 289259).

⁸⁸ Palau y Dulcet, ob. cit., 6 (núm. 289316).

⁸⁹ Palau y Dulcet, ob. cit., 5 (núm. 289288).

⁹⁰ Palau y Dulcet, ob. cit., 6 (núm. 289329).

⁹¹ Palau y Dulcet, ob. cit., 7 (núm. 289331).

de *Siguença*, Barcelona, En casa Francisco Cormellas, por Vicente Suriá. A costa de Eudaldo Quirol Librero al Call, 1679.⁹² Durant el segle XVIII foren publicades les obres següents: *Oración que compuso el gran Padre... S. Agustin para pedir a Dios perdon de los pecados*. Lerida, Por Thomas Senant Impresor;⁹³ *Breve compendio de modos suaves; y fuertes para andar el alma amorosamente importunando a Nuestro Señor Por el perdon de sus culpas. Sacado de San Agustin, San Bernardo y otros...*, Barcelona, Francisco Generos, Impresor, Bajada de la Carcel, 1778;⁹⁴ *Meditaciones, soliloquios y Manual... traducidas por... Pedro de Ribadeneyra*, Barcelona, 1750;⁹⁵ *Meditaciones del glorioso Doctor... Traducido del Latin en Castellano por el P. Pedro de Ribadeneyra, de la extinguida Compañía llamada de Jesus*, Barcelona, Por la Viuda Piferrer. Vendese en su librería administrada por Juan Sellent, 1768;⁹⁶ *Soliloquios y Manual Trad. del Latin por el P. Pedro Ribadeneyra*, Barcelona, Por Juan Francisco Piferrer, Impresor de S.M. Vendese en su Librería administrada por Juan Sellent, s.d. [circa 1790].⁹⁷ Cal remarcar, així mateix, que durant el segle XVIII van ésser fetes unes traduccions catalanes d'alguns dels himnes d'Agustí. Al segle XIX pertanyen les obres següents: *Diuus Augustinus uitae spiritualis magister seu instructio hominis christiani... ex... Augustini operibus collecta... a P. Falice Mayr... Editio hispana, iuxta alteram romanam diligenter prolata*, Barchinone, 1895;⁹⁸ *Oració... ab lo responsori de S. Antoni de Padua*, Vich, Estampa de Valls, 1852;⁹⁹ *Meditaciones, Soliloquios, Manual, Suspiros*, Barcelona, Librería Religiosa, 1874;¹⁰⁰ *Confesiones*, Valencia, 1803;¹⁰¹ *Confesiones... traducidas por... Eugenio Zeballos...*, Barcelona, Herederos de la Vda. Pla, Impr. de P. Riera, 1849;¹⁰² *Confesiones...*, Barcelona, Juan Francisco Piferrer, 1847;¹⁰³ *Confesiones... Trad. Fr.*

⁹² Palau y Dulcet, ob. cit., 9 (núm. 289399).

⁹³ Palau y Dulcet, ob. cit., 3 (núm. 289264).

⁹⁴ Palau y Dulcet, ob. cit., 3 (núm. 289265).

⁹⁵ Palau y Dulcet, ob. cit., 5 (núm. 289294).

⁹⁶ Palau y Dulcet, ob. cit., 5 (núms. 289296 i 289301).

⁹⁷ Palau y Dulcet, ob. cit., 5 (núm. 289302).

⁹⁸ Palau y Dulcet, ob. cit., 2 (núm. 289234). Dos volums.

⁹⁹ Palau y Dulcet, ob. cit., 2 (núm. 289262).

¹⁰⁰ Palau y Dulcet, ob. cit., 6 (núm. 289308).

¹⁰¹ Palau y Dulcet, ob. cit., 7 (núm. 289347).

¹⁰² Palau y Dulcet, ob. cit., 7 (núm. 289351). Dos volums.

¹⁰³ Palau y Dulcet, ob. cit., 7 (núm. 289350). Dos volums.

Eugenio Zeballos..., Barcelona, Libr. Religiosa [Imp. P. Riera], 1859;¹⁰⁴ *Confesiones. Trad. por... E. Ceballos*, Valencia, Matías Terraza y Cia., editores, 1877;¹⁰⁵ *La Ciudad de Dios, trad. por Antonio de Roys y Rosas*, Valencia, 1871;¹⁰⁶ i, finalment, *Obras. Las Confesiones, trads. por E. Ceballos, seguidas de las Meditaciones, Soliloquios y Manual, trads. P. Rivadeneira*, València, Matías Terraza y C^a. editores [Imp. de J. Guía], 1876.¹⁰⁷ Durant el segle XIX, Agustí és esmentat al poema anònim *Lo temple de la glòria*, i Verdaguer li dedica uns versos. D'altra banda, les *Confessions*, en versió castellana, figuren també a la biblioteca de Bonaventura Carles Aribau.¹⁰⁸

Tanmateix, és durant el segle XX que la traducció de les obres del sant coneix el seu punt més àlgid. Mirem, per començar, les versions castelleses recollides per Palau i Dulcet. Són les següents: *Pensamientos... Entresacados por el P. J. R.* [criptónimo del Padre Julián Rodrigo, Agustino], Barcelona, Gustavo Gili, 1905;¹⁰⁹ *Kempis agustiniano. Máximas de San Agustín sobre la vida cristiana, recopiladas por A. Tonna-Barthet. Trad. F.º Mier*, Barcelona, Editorial Litúrgica Española, 1935;¹¹⁰ *Breviario de la vida cristiana recopilado de sus obras por el P. Antonio Tonna-Barthet...*, Barcelona, Editorial Litúrgica Española, 1954;¹¹¹ *San Agustín. Selección de Victorino Capánaga*, Barcelona, Labor, 1951;¹¹² *Confesiones. Trad. Fr. Eugenio Zeballos*, Barcelona, Librería Religiosa, 1926,¹¹³ *Las confesiones y Los Soliloquios*, Barcelona, Maucci, 1962.¹¹⁴ En castellà mossèn Llorenç Riber féu la seva traducció

¹⁰⁴ Palau y Dulcet, ob. cit., 7 (núm. 289355). Dos volums.

¹⁰⁵ Palau y Dulcet, ob. cit., 7 (núm. 289357). Dos volums.

¹⁰⁶ Palau y Dulcet, ob. cit., 8 (núm. 289387). Tres volums.

¹⁰⁷ Palau y Dulcet, ob. cit., 3 (núm. 289243). L'obra es tornà a publicar a Monterrey 1957.

¹⁰⁸ Veg. *Obras que se hallan en la librería de Don Bonaventura Carlos Aribau en 24 de octubre de 1862*, p. 100; dins: José M. Casas Homs, «Aribau a través de su biblioteca», *Documentos y estudios*, XIX (1968), 75-106. A la p. 101, encara, hi són esmentats *Les deux livres de San Agustín*.

¹⁰⁹ Palau y Dulcet, ob. cit., 3 (núm. 289244).

¹¹⁰ Palau y Dulcet, ob. cit., 3 (núm. 289249).

¹¹¹ Palau y Dulcet, ob. cit., 3 (núm. 289250).

¹¹² Palau y Dulcet, ob. cit., 3 (núm. 289251).

¹¹³ Palau y Dulcet, ob. cit., 7 (núm. 289358). Va ser tornada a editar el 1951 (ibíd., 8; núm. 289371) i el 1961 (ibíd., 8; núm. 289376).

¹¹⁴ Palau y Dulcet, ob. cit., 8 (núm. 289378).

de les *Confesiones*, Madrid, Aguilar, 1942;¹¹⁵ també preparà i prologà una edició de les *Meditaciones, Soliloquios, Manual, Suspiros*, Madrid, Aguilar, 1958;¹¹⁶ i publicà, també en castellà, la traducció *La Ciudad de Dios*, "Colección Hispánica de Autores Griegos y Latinos" (més coneguda com "Alma Mater"), Barcelona, 1953, el text llatí del qual havia estat revisat per Joan Bastardas.¹¹⁷ També és en castellà la traducció de les *Confesiones* feta per Agustí Escclasans i publicada a Barcelona el 1968.¹¹⁸

En català han aparegut: *Sermons*, traducció de Joaquim Balcells, Barcelona, Barcino, 1926; *Confessions*, traducció de Rossend Llatas, 4 volums, Barcelona, Barcino, 1928-1929; *Confessions*, versió de Josep Mª Llovera, Barcelona, Lluís Gili, 1931 (reeditada el 1968); *La Ciutat de Déu* (incompleta), traducció de fra Xavier d'Olot, vol. I, Barcelona, Barcino, 1932; *Soliloquis*, traducció de Joan Pegueroles, Barcelona, Laia, 1982; *Confessions*, traducció de Miquel Dolç, Barcelona, Proa, 1989; *Dels acadèmics*, traducció de Josep Batalla, 2 volums, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1991 i 1992; *Déu és amor. Homilies sobre la primera carta de sant Joan*. Traducció de Just M. Llorens, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999. I és a l'espera de veure la llum el tractat sobre *La Trinitat*, en versió del qui signa aquestes ratlles.

Val la pena de remarcar, així mateix, la traducció feta per Agustí Escclasans de l'obra ascètico-moral de Giovanni Papini, *Sant Agustí*, que va veure la llum a Barcelona l'any 1936.¹¹⁹

Altrament, cal deixar consignat que l'obra completa de sant Agustí es troba avui dia en moltes de les grans biblioteques del país, inclosa dins les monumentals edicions de la *Patrologia Llatina*, de Migne, i del

¹¹⁵ Palau y Dulcet, ob. cit., 8 (núm. 289364, etc.), que arribà fins a la setena edició.

¹¹⁶ Palau y Dulcet, ob. cit., 6 (núm. 289315).

¹¹⁷ Palau y Dulcet, ob. cit., 9 (núm. 289395).

¹¹⁸ San Agustín, *Las Confesiones*. Prólogo y traducción directa del latín por Agustín Escclasans. Barcelona (Editorial Juventud, S.A.), 1968. A la p. 16 del «Pròleg», datat a Madrid el 1945, diu: «Para nuestra versión hemos preferido los dos volúmenes de la *Collection des Universités de France*, publicados por la sociedad de ediciones "Les Belles Lettres", de París, 1925, cuyo texto, limpio y esmerado, nos ayudó mucho en la impropia tarea de interpretar a aquel terrible gran señor del idioma y de la elocuencia que fue San Agustín».

¹¹⁹ Giovanni Papini, *Sant Agustí*. Versió catalana d'Agustí Escclasans. Barcelona 1936 Volums 102 i 103 de la col·lecció "Quaderns Literaris", dirigida per Josep Janés i Olivé. Al final del volum 103, hi ha: «Cronologia de la vida i les obres» [*de sant Agustí*]; «Bibliografia»; «Notes».

Corpus Christianorum, de l'editorial belga Brepols. I, encara, per acabar, vull fer esment de l'article dedicat a la figura i al pensament de sant Agustí inclòs a la Gran Enciclopèdia Catalana, que redactà el meu antic professor de filosofia Lluís Cuéllar.

Quan se'm va convidar a col·laborar en aquest número d'ESTUDI GENERAL dedicat a homenatjar Modest Prats, la invitació precisava que la temàtica del volum era restringida a aquelles qüestions que han interessat l'il·lustre professor al llarg de la seva vida intel·lectual: la teologia, la filologia, la història de la cultura. Cap altra col·laboració, doncs, no em va semblar més adient que aquesta sobre la presència de sant Agustí en les nostres terres, un treball que abasta tots tres camps del coneixement alhora. És així com em plau d'unir-me a aquest merescut homenatge, des del record dels meus primers anys com a professor i com a escriptor: a Girona vaig donar –a la Casa de Cultura Bisbe Lorenzana i a l'edifici del Seminari– les meves primeres classes, i a Girona vaig publicar els meus primers articles. I qui em va obrir les portes de la mítica *Presència* dels temps encara heroics va ser precisament Modest Prats, al qual des d'aleshores em sento lligat per una ben afectuosa amistat que, baldament marcada per la distància, ha estat nogensmenys, duradora, lleial i entranyable.